

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 18 กุมภาพันธ์ 2542

ความพิกลของ Side Letter

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

วิวาทะเกี่ยวกับการเปิดเผยเจตนาข้างเคียงที่เรียกว่า Side Letter ในภาษาอังกฤษ ซึ่งส่งไปพร้อมกับหนังสือแสดงเจตจำนง (Letter of Intent) เพื่อขอเงินกู้ฉุกเฉิน (Standby Arrangement) จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ยุติลงเป็นการชั่วคราว โดยที่อาจปะทุขึ้นใหม่ในภายหลัง

ในขณะที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังมุ่งโต้แย้งว่า เอกสารที่นายจาตุรนต์ ฉายแสง ส.ส. จังหวัดฉะเชิงเทรา พรรคความหวังใหม่ นำมาใช้อภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2542 หาใช่ Side Letter ไม่ ประเด็นดังกล่าวมิได้มีความสำคัญมากเท่ากับประเด็นที่ว่า Side Letter มีอยู่จริง และนายธารินทร์ นิมมานเหมินท์มีส่วนลงนามใน Side Letter บางฉบับด้วย

ข้อมูลเกี่ยวกับ Side Letter ที่ค่อยๆเปิดเผยต่อสาธารณชน แสดงให้เห็นถึงความพิกลพิการของกระบวนการกำหนดและบริหารนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย

ความพิกลข้อที่หนึ่ง ในสังคมประชาธิปไตย รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งยังคงปิดบังและอำพรางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ การปิดบังและอำพรางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจเป็นมรดกที่ตกทอดมาจากระบอบอำมาตยาธิปไตย ในยุคที่ขุนนางข้าราชการเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ขุนนางข้าราชการมักจะปิดบังและบางครั้งถึงกับอำพรางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ เนื่องจากได้ผลประโยชน์ส่วนบุคคลจากการปิดบังอำพรางดังกล่าวนี้ ขุนนางข้าราชการตระหนักเป็นเวลานานแล้วว่า ความรู้หรือสารสนเทศเป็นที่มาของอำนาจ ไม่เพียงแต่ผู้ทรงอำนาจทางการเมืองต้องพึ่งพาขุนนางข้าราชการที่ยึดกุมสารสนเทศเท่านั้น การแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากอำนาจผูกขาดในการยึดกุมสารสนเทศยังสามารถกระทำได้อีกด้วย

รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งมิได้แตกต่างจากรัฐบาลกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย ในข้อที่ต่อการปิดบังอำพรางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ นักเลือกตั้งเมื่อเป็นฝ่ายค้านมักจะเรียกร้องความโปร่งใสในการบริหารนโยบายเศรษฐกิจจากรัฐบาล แต่เมื่อเป็นรัฐบาลเสียเอง กลับปิดบังข้อมูล ไม่ต่างจากรัฐบาลของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย

เมื่อรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธขอเงินกู้ฉุกเฉินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศในเดือนสิงหาคม 2540 พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านในเวลานั้นเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดเผยสาระของหนังสือแสดงเจตจำนง และคืนรณแสวงหาเอกสารดังกล่าว เมื่อพรรคประชาธิปัตย์กลับขึ้นมาเป็นรัฐบาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังประกาศต่อสาธารณชนว่าจะเปิดเผยหนังสือแสดงเจตจำนง เพื่อแสดงถึงความโปร่งใสของการดำเนินนโยบาย แต่แล้วรัฐบาลนายชวน หลีกภัยกลับปิดบังเงื่อนไขการดำเนินนโยบายที่ปรากฏในหนังสือแสดงนโยบายการพัฒนา (Letter of Development Policy) เพื่อขอเงินกู้ปรับโครงสร้าง (Structural Adjustment Loan) จากธนาคารโลก และปิดบังเงื่อนไขการดำเนินนโยบายที่ผูกติดกับเงินกู้จากธนาคารพัฒนาเอเชีย

แม้ว่ารัฐบาลนายชวน หลีกภัยจะเปิดเผยหนังสือแสดงเจตจำนงตามที่ให้สัญญา แต่มีอีกข้ออ้างได้ว่า มีความโปร่งใสในการดำเนินนโยบาย ในเมื่อมีการปิดบังเงื่อนไขการดำเนินนโยบายด้วยการไม่บรรจุไว้ในหนังสือแสดงเจตจำนง ซึ่งต้องเปิดเผยตามคำมั่นสัญญา แต่กลับไปบรรจุไว้ใน Side Letter ซึ่งมีได้ให้สัญญากับประชาชนว่าจะเปิดเผย พร้อมทั้งยืนยันว่า Side Letter มิอาจเปิดเผยได้ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความมั่นคงแห่งชาติ ในการนี้ พรรคประชาธิปัตย์ส่งลี้วล้อสมุนบริวารออกมาด่าทอบรรดาผู้ที่ต้องการกดดันให้รัฐบาลนายชวน หลีกภัย เปิดเผย Side Letter ประพฤติกรรมดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะ ‘มือถือสาก ปากถือศีล’ เพราะการเปิดเผยหนังสือแสดงเจตจำนงมิได้ให้ประโยชน์แก่ประชาชนอย่างเต็มที่ ในเมื่อมีการโยกย้ายข้อมูลไปไว้ใน Side Letter พร้อมทั้งตีตราเหมือนกับรัฐบาลเผด็จการว่า เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความมั่นคงแห่งชาติ

ลักษณะ ‘มือถือสาก ปากถือศีล’ มิได้ปรากฏเฉพาะแต่รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์เท่านั้น หากแต่รัฐบาลนักเลือกตั้งโดยทั่วไปก็มีลักษณะเช่นนี้ ในขณะที่พรรคความหวังใหม่เรียกร้องให้รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์เปิดเผย Side Letter พรรคความหวังใหม่ก็ปิดบัง Side Letter ในยุคของตนเฉกเช่นเดียวกัน หากพรรคความหวังใหม่ปฏิเสธการรับรู้ Side Letter ดังกล่าวนี้น่าจะยอมสะท้อนให้เห็นประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดินของพรรคความหวังใหม่ได้เป็นอย่างดี

การปิดบังและอำพรางการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจขัดต่อเจตนารมณ์พื้นฐานของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะนอกจากไม่ถือกุลให้มีการถ่วงดุลอำนาจของฝ่ายบริหารแล้ว ยังกีดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบายอีกด้วย

หากรัฐบาลเคารพเจตนารมณ์พื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลจักต้องไม่ปิดบังประชาชน รัฐบาลจักต้องเปิดเผยหนังสือแสดงเจตจำนงและหนังสือแสดงนโยบายการพัฒนา รวมตลอดจนบรรดาเงื่อนไขการดำเนินนโยบายทั้งปวงที่ผูกติดกับเงินกู้จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และธนาคารพัฒนาเอเชีย การเปิดเผยข้อมูลมิใช่เพียงด้วยการเลือก

ให้ข้อมูลแก่นักหนังสือพิมพ์บางฉบับ แล้วปล่อยให้หนังสือพิมพ์เป็นฝ่ายใช้ดุลพินิจว่าจะเผยแพร่สารสนเทศนั้นต่อไปหรือไม่ และจะเผยแพร่อย่างน้อยเพียงใด หากแต่ต้องเปิดเผยข้อมูลในลักษณะที่สาธารณชนสามารถเข้าถึง โดยเสียต้นทุนสารสนเทศ (Information Cost) ต่ำที่สุด

ผู้นำรัฐบาลมักจะอ้างว่า ในเมื่อพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 มีผลบังคับใช้แล้ว ประชาชนสามารถอ้างสิทธิในการรับรู้ข่าวสารสาธารณะตามกฎหมายฉบับนี้ ดังนั้น จึงสามารถยื่นคำร้องขอให้ทางราชการเปิดเผยข้อมูลได้ แต่กระบวนการร้องขอให้เปิดเผยข่าวสารสาธารณะตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 เป็นกระบวนการที่มีต้นทุนต้องเสีย ทางราชการต้องเสียรายจ่ายในการพิจารณาคำขอ ซึ่งเป็นภาระแก่งบประมาณแผ่นดิน ประชาชนที่ต้องการข้อมูลก็ต้องมีรายจ่ายต้องเสีย รวมทั้งเวลาที่ต้องเสียไปในการติดต่อกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ด้วยเหตุดังนี้ จึงมีใช้วิธีการเปิดเผยข่าวสารสาธารณะที่มีประสิทธิภาพในแง่การใช้ทรัพยากรของสังคมโดยส่วนรวม

แทนที่รัฐบาลจะปล่อยให้ประชาชนเป็นฝ่ายร้องขอข่าวสารสาธารณะ ซึ่งทำให้ต้องเสียต้นทุนโดยไม่จำเป็น รัฐบาลน่าจะกำหนดเป็นนโยบายที่จะไม่ปิดบังและอำพรางประชาชน หากรัฐบาลมั่นใจในนโยบายของตนและมั่นใจในเงื่อนไขการดำเนินนโยบายที่ตกลงกับองค์กรระหว่างประเทศ รัฐบาลก็ควรเปิดเผยข้อมูลเพื่อให้ฝ่ายค้านและประชาชนตรวจสอบ รัฐบาลที่ไม่กลัวฝ่ายค้านและไม่กลัวประชาชนย่อมมีโอกาสเป็นรัฐบาล 'อีแอบ' ไปได้ การตรวจสอบเป็นประโยชน์ในการป้องกันความผิดพลาดในการดำเนินนโยบาย ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของระบอบประชาธิปไตย

ในเมื่อหนังสือแสดงเจตจำนงและหนังสือแสดงนโยบายการพัฒนามีสภาพเสมือนหนึ่ง 'ข้อตกลงระหว่างประเทศ' สมควรที่จะตีพิมพ์เอกสารเหล่านี้ในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าถึงข่าวสารสาธารณะเหล่านี้โดยเสมอภาค และเป็นวิธีการเข้าถึงข่าวสารสาธารณะที่เสียต้นทุนต่ำสุด ในโลกที่มีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ กระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทยควรที่จะเปิดเผยข้อมูลผ่าน web site ของตน หน่วยราชการที่ยังไม่มี web site ก็ควรมีนโยบายส่งเสริมการเผยแพร่ข่าวสารสาธารณะผ่าน web site

ความพิกลข้อที่สอง นายกรัฐมนตรีมิได้รับรู้เนื้อหาสาระของ Side Letter แม้จะมีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าผู้ใดในแผ่นดินก็ตาม

พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เมื่อดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มิได้รับรู้เนื้อหาสาระของ Side Letter ที่ส่งไปพร้อมกับหนังสือแสดงเจตจำนงฉบับที่หนึ่ง นายชวน หลีกภัยให้สัมภาษณ์ว่า ไม่เคยเห็น Side Letter เจกเช่นเดียวกัน (*มติชน* ฉบับวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2542)

การที่นายกรัฐมนตรีมิได้รับรู้เนื้อหาสาระของ Side Letter นับเป็นความพิกลพิการของระบบการบริหารราชการแผ่นดิน หากเนื้อหาของ Side Letter เป็นเรื่องความมั่นคงทาง

เศรษฐกิจแห่งชาติ นายรัฐมนตรียิ่งสมควรที่จะต้องรับรู้ เพราะเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบปฐมนิเทศในการบริหารราชการแผ่นดิน การปิดข้อมูลบางประการมิให้ฝ่ายการเมืองได้รับรู้เป็นมรดกสืบทอดจากระบบอำมาตยาธิปไตย ขุนนางนักวิชาการหรือเทคโนโลยี เมื่อไม่สามารถผลักดันให้ฝ่ายการเมืองดำเนินนโยบายตามที่เสนอแนะ มักจะยืมมือองค์กรโลกบาล ดังเช่นกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก รวมตลอดจนรัฐบาลประเทศมหาอำนาจดังเช่นสหรัฐอเมริกา กัดดันรัฐไทย Side Letter เป็นกลไกอีกกลไกหนึ่งที่ใช้ผูกมัดฝ่ายการเมือง

นายกร ทัพพะรังสี รองนายกรัฐมนตรี และหัวหน้าพรรคชาติพัฒนา ตั้งข้อกังขาว่า เหตุใดจึงไม่มีการนำเสนอ Side Letter เพื่อขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี (มติชน ฉบับวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2542) ข้อกังขานี้ อาจเกิดจากการเรียกร้องสิทธิในฐานะผู้ร่วมรัฐบาล ซึ่งต้องร่วมรับผิดชอบในฐานะผู้บริหารราชการแผ่นดินร่วมกัน แต่เมื่อพิจารณาจากมุมมองของผู้ที่ต้องการปกปิด Side Letter ในเมื่อนายกรัฐมนตรียังมิได้รับรู้เนื้อหาของ Side Letter เหตุใดจึงจะให้รัฐมนตรี ซึ่งมีตำแหน่งต่ำกว่าร่วมรับรู้ด้วยเล่า

ด้วยเหตุที่ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นผู้ลงนามใน Side Letter และด้วยเหตุที่ Side Letter เกี่ยวพันกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจแห่งชาติ ดังที่ผู้นำรัฐบาลชุดปัจจุบันกล่าวอ้าง การมิให้นายกรัฐมนตรีมีส่วนรับรู้เนื้อหาของ Side Letter ย่อมมีนัยว่า นายกรัฐมนตรีเป็น 'ภัย' ต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจแห่งชาติมากกว่า ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ข้อมูลจะรั่วไหลจากนายกรัฐมนตรีได้ง่ายกว่าผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง หรือมิฉะนั้นก็เป็นเพราะมีความเป็นไปได้ที่นายกรัฐมนตรีจะหาประโยชน์โดยมิชอบจากข้อมูลใน Side Letter มากกว่าผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นัยทั้งหมดนี้สมควรแก่การตั้งคำถามอย่างยิ่ง

ในขณะที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังคนปัจจุบันให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนว่า Side Letter มีมาตั้งแต่รัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (มติชน ฉบับวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2542) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในรัฐบาลชวลิตยืนยันว่า มิได้มี Side Letter ถึงกองทุนการเงินระหว่างประเทศ นายทอง พิทยะกล่าวว่า มิใช่หน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง หากจะมี Side Letter ต้องเป็นเรื่องของธนาคารแห่งประเทศไทย (ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2542) ข้อมูลเท่าที่ประมวลได้ รวมทั้งจากรัฐมนตรีบางท่านในรัฐบาลปัจจุบัน นำเชื่อว่า นายชัยวัฒน์ วิบูลย์สวัสดิ์ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยในขณะนั้นเป็นผู้ลงนามใน Side Letter ฉบับแรก โดยที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังมิได้รับรู้

ในเมื่อนายธารินทร์ได้เห็น และถึงกับลงนามใน Side Letter บางฉบับ แต่นายทองไม่เพียงแต่มิได้ลงนาม หากยังมิได้รับรู้การดำรงอยู่ของ Side Letter อีกด้วย และในเมื่อ

Side Letter เกี่ยวพันกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจแห่งชาติตามที่ผู้นำรัฐบาลกล่าวอ้าง ความข้อนี้ ย่อมมีนัยว่า นายทงเป็น 'ภัย' ต่อความมั่นคงแห่งชาติมากกว่านายธารินทร์ ?

ความพิกลข้อที่สาม Side Letter มิได้มีฐานะเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศ และ มิได้มีข้อผูกพันตามกฎหมาย แต่รัฐบาลไทยต้องดำเนินการตามแนวทางที่ระบุไว้ใน Side Letter มิฉะนั้นอาจถูกตัดเงินกู้งวดต่อไป

นางเกลียวทอง เหวระกูล กรรมการบริหารกองทุนการเงินระหว่างประเทศในฐานะผู้แทนกลุ่มประเทศอาเซียน ยืนยันว่า Side Letter มิได้มีภาระผูกพันทางกฎหมาย (มติชน ฉบับวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2542) ความข้อนี้เป็นจริง หาก "ภาระผูกพันทางกฎหมาย" มีนัยว่า การละเมิดไม่ปฏิบัติตามภาระผูกพันเป็นเหตุให้ฟ้องร้องได้ ข้อเท็จจริงปรากฏว่า กองทุนการเงินระหว่างประเทศไม่เคยฟ้องประเทศลูกหนี้ต่อศาลโลก แต่กองทุนการเงินระหว่างประเทศมิได้ตายในการตัดเงินกู้ หากประเทศลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขการดำเนินนโยบาย (Policy Conditionality) แม้เงื่อนไขการดำเนินนโยบายที่ปรากฏในหนังสือแสดงเจตจำนงและ Side Letter มิใช่ข้อผูกพันตามกฎหมาย แต่จำต้องถือว่าเป็นข้อผูกพัน เพราะการไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข มีผลต่อการตัดเงินกู้

ความพิกลข้อที่สี่ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยสามารถลงนามและส่ง Side Letter โดยไม่ต้องขอความเห็นชอบจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (บางยุค) และโดย ไม่ต้องขอความเห็นชอบจากนายกรัฐมนตรี (ทุกยุค) ทั้งที่ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยมิใช่ตัวแทนของประเทศไทยที่ได้รับฉันทามติจากประชาชนชาวไทย และมีผู้รับผิดชอบสูงสุดในการบริหารราชการแผ่นดิน

เจ้าหน้าที่ธนาคารแห่งประเทศไทยและผู้นำรัฐบาลบางคนเสนออธิบายว่า ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยลงนามใน Side Letter ในฐานะกรรมการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Side Letter ฉบับที่ว่าด้วยนโยบายอัตราแลกเปลี่ยน แต่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยไม่มีอำนาจผูกขาดตามกฎหมายในการกำหนดนโยบายอัตราแลกเปลี่ยน จึงไม่มีความชอบธรรมตามกฎหมายในการแจ้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศว่า จะ 'จัดการ' ให้อัตราแลกเปลี่ยนของเงินบาทอยู่ ณ ระดับใด และจะแทรกแซงเมื่ออัตราแลกเปลี่ยนแกว่งไกวสูงหรือต่ำกว่าระดับใด ข้อเท็จจริงยังปรากฏอีกด้วยว่า ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยมิได้นำเรื่องนโยบายอัตราแลกเปลี่ยนเข้าสู่วาระการประชุมคณะกรรมการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา หากผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยลงนามและส่ง Side Letter ฉบับที่ว่าด้วยนโยบายอัตราแลกเปลี่ยน โดยมิได้ขอความเห็นชอบจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยได้กระทำการในสิ่งที่ตนหา

อำนาจไม่ เพราะอำนาจในการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเป็นของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501

การปิดบัง Side Letter ทำให้ไม่สามารถตรวจสอบได้ว่า ผู้ลงนามใน Side Letter ได้แอบเพื่อเติมข้อผูกพันให้แก่ประเทศไทย นอกเหนือไปจากที่ปรากฏในหนังสือแสดงเจตจำนงหรือไม่ หากมีการเพิ่มเติมเงื่อนไขการดำเนินนโยบายนอกเหนือไปจากที่ปรากฏในหนังสือแสดงเจตจำนง ย่อมเป็นความประพฤติมิชอบ สมควรที่จะตั้งคณะกรรมการสอบสวนพิจารณาลงโทษ เพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างสืบต่อไป

การเปิดโปงเรื่อง Side Letter ช่วยให้เห็นความพิกลของกระบวนการกำหนดและบริหารนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย วิวาทะในเรื่องนี้ ทำยที่สุดแล้วเป็นวิวาทะระหว่างการปิดบังอำพรางนโยบาย (Secrecy) กับการเปิดเผยนโยบาย (Openness) ความพิกลเหล่านี้จะยังคงปรากฏต่อไปตราบเท่าที่ผู้กุมอำนาจทางการเมืองยังคง ‘ปากถือศีล มือถือสาก’ และขาดวิญญูณแห่งประชาธิปไตย

หมายเหตุ ผู้ที่สนใจวิวาทะพื้นฐานเรื่องนี้ โปรดอ่าน Joseph E. Stiglitz, “On Liberty, the Right to Know, and Public Discourse : The Role of Transparency in Public Life”. Oxford Amnesty Lecture, January 27, 1999.